

УДК 347.195.4

В. Гаврилук, здобувач
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

МАЙНО ТА МАЙНОВІ ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ ЯК ОБ'ЄКТИ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ПРИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

В статті досліджується питання щодо поняття і змісту майна та майнових прав і обов'язків як об'єктів універсального правонаступництва. Акцентовано увагу на проблемі уніфікації правових норм, що визначають поняття майна, і у зв'язку з цим обґрунтовано пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства.

Ключові слова: майно, майнові права і обов'язки, припинення юридичної особи, універсальне правонаступництво.

В юридичній науці питанням правонаступництва при реорганізації юридичних осіб приділялася увага переважно представниками цивільно-правової і господарсько-правової наук (О.В. Бакуліна, М.Г. Бунічева, С.М. Воронцова, В.П. Ємельянов, Д.В. Жданов, І.М. Кучеренко, С.В. Мартишкін, П.О. Повар, О.В. Титова, Б.Б. Черепакін та ін.), оскільки універсальне правонаступництво, тобто перехід усіх майнових прав та обов'язків юридичних осіб (суб'єктів господарювання), має місце саме у разі їх реорганізації – процедури, що регламентується, головним чином, нормами Цивільного і Господарського кодексів України (далі відповідно – ЦК України і ГК України).

З урахуванням цього, актуальним є дослідження відповідних норм зазначених кодексів на предмет їх взаємоузгодженості, а також встановлення відповідності норм інших актів цивільного і господарського законодавства, що регулюють відносини правонаступництва юридичних осіб різних організаційно-правових форм. Зокрема, йдеться про визначення об'єктів правонаступництва.

Метою цієї статті є дослідження поняття та змісту майна та майнових прав і обов'язків як об'єктів універсального правонаступництва при реорганізації юридичних осіб.

Порівняльний аналіз положень ст. 177 ЦК України ("Види об'єктів цивільних прав") та ст. 139 ГК України ("Майно у сфері господарювання"), що визначають поняття та структуру (склад) об'єктів цивільних прав і об'єктів, що використовуються у сфері господарювання учасниками господарських відносин, свідчить про істотні розходження у розумінні поняття "майно".

Природно, що ЦК України, як нормативно-правовий акт, покликаний регулювати майнові відносини (як складову цивільних відносин), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (незалежно від сфери – господарювання чи особистого споживання), оперує поняттям "об'єкти цивільних прав", відносячи в ст. 177 до цих об'єктів:

- а) речі, у тому числі гроші та цінні папери;
- б) інше майно;
- в) майнові права;
- г) результати робіт;
- д) послуги;
- е) результати інтелектуальної, творчої діяльності;
- є) інформацію;
- ж) інші матеріальні і нематеріальні блага.

Докладно правовий режим цих об'єктів закріплено в Главах 13 ("Речі. Майно"), 14 ("Цінні папери") та 15 (Нематеріальні блага") ЦК України.

Грамотичне тлумачення норми ст. 177 ЦК України дозволяє віднести до майна речі у тому числі гроші та цінні папери, а також інше майно. Інші матеріальні і нематеріальні блага (у тому числі майнові права), що згідно з ст. 177 ЦК України є об'єктами цивільних прав, до майна не відносяться. Натомість, відповідно до ст. 190 ЦК України майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові

права та обов'язки. Нематеріальні блага цією статтею ЦК України до майна не відносяться.

Привертає до себе увагу та обставина, що в прийнятому 16 січня 2003 р. ЦК України було відсутнє визначення поняття майнових прав і обов'язків, незважаючи, зокрема, на те, що термін "майнові права" вживався в багатьох його статтях (ст.ст. 12, 16, 26, 55, 71, 115, 152, 177 тощо ЦК України). Проте Законом України від 15 грудня 2005 р. "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України" [1] ст. 190 ЦК України було доповнено ч. 2, в якій законодавець досить лаконічно встановив, що майнові права є неспоживною річчю, а також те, що майнові права визнаються речовими правами.

Втім, зазначеним доповненням до ст. 190 ЦК України до певної міри було заповнено лише одну прогалину, оскільки питання про те, що являють собою майнові обов'язки і яким чином вони пов'язані (співвідносяться) з об'єктами цивільних прав, як і раніше, залишилося без відповіді.

Згідно з ч. 1 ст. 139 ГК України майном у цьому Кодексі визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Отже, для визнання окремої речі, сукупності речей, а також майнових прав і обов'язків, про які йдеться в ст. 190 ЦК України, майном у розумінні Господарського кодексу необхідно, щоб вони відповідали ознакам, зазначеним в ч. 1 ст. 139 ГК України, а саме:

- а) мали вартісне визначення;
- б) вироблялися чи використовувалися у діяльності суб'єктів господарювання;
- в) відображалися в балансі суб'єктів господарювання або враховувалися в інших, встановлених законом формах обліку майна цих суб'єктів [2, с. 72].

Ще одне визначення поняття "майно" містить Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, підписана від імені України 11 грудня 2003 р. у м. Меріда (Мексиканські Сполучені Штати) і ратифікована Верховною Радою України 18 жовтня 2006 р. [3]. За цією Конвенцією "майно" означає будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, виражені в речах або в правах, а також юридичні документи або активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них.

Незважаючи на те, що у такому розумінні термін "майно" вживається для цілей зазначеної Конвенції, тим не менше він має певне значення і для більш повного розуміння поняття майна як об'єкта універсального правонаступництва.

ГК України не містить спеціальної норми, яка б визначала структуру (склад) майна суб'єктів господарювання, проте виходячи із загальних положень ст. 139 ГК України (щодо майна у сфері господарювання) та ст. 178 ЦК України (щодо оборотоздатності цивільних прав), можна дійти висновку, що до складу майна юри-

дичної особи можуть бути віднесені будь-які майнові цінності (крім тих, перебування яких в господарському обороті не допускається законом), включаючи і ті, що можуть належати лише певним учасникам господарського обороту або перебування яких в господарському обороті допускається за спеціальним дозволом (об'єкти, обмежено оборотоздатні), що встановлюється законом.

Ч. 2 ст. 139 ГК України за критерієм економічної форми, якої набуває майно у процесі господарської діяльності, виділяє такі види майнових цінностей:

- а) основні фонди;
- б) оборотні засоби;
- в) кошти;
- г) товари.

Ч. 7 ст. 139 ГК України як особливий вид майна суб'єктів господарювання виділяє цінні папери. Особливий характер цінних паперів зумовлений, на нашу думку, особливим правовим режимом цього виду майна суб'єктів господарювання, що знаходить свій вияв, зокрема, у значному впливі публічно-правового регулювання (вимоги щодо форми і змісту цінних паперів, їх розміщення, обігу, пред'явлення тощо).

Слід зазначити на певну невідповідність термінів, що їх застосовано в ст. 139 ГК України, і термінів, яких вжито в Податковому кодексі України та окремих Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку. Зокрема, йдеться про терміни "основні фонди" та "оборотні засоби", які в податковому законодавстві та в законодавстві про бухгалтерський облік іменуються відповідно "основні засоби" (п. 14.1.111 Податкового кодексу України, Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби") і "оборотні активи" (п. 14.1.111 Податкового кодексу України, Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 "Баланс").

Оскільки терміни "основні засоби" і "оборотні активи", окрім актів податкового законодавства та законодавства про бухгалтерський облік і фінансову звітність, вживаються і в інших нормативно-правових актах, а також ґрунтуються на міжнародних стандартах бухгалтерського обліку, вважаємо за доцільне саме їх застосовувати при характеристиці майна юридичних осіб, а також замінити ними вжиті в ч. 2 ст. 139 ГК України терміни "основні фонди" і "оборотні засоби".

Крім того, на нашу думку, зайвим у ч. 2 ст. 139 ГК України є виокремлення зі складу оборотних активів такої їх складової як кошти, оскільки низкою нормативно-правових актів вони кваліфікуються як один із елементів зазначених активів. Разом з тим, з метою уточнення розуміння поняття і складу коштів цілком прийнятним є розкриття змісту цього терміну в п. 14.1.93 Податкового кодексу України та в ч. 5 ст. 139 ГК України.

Обидва кодекси розуміють під коштами гроші у національній (гривня) або іноземній валюті. Так само в ст. 192 ЦК України "Гроші (грошові кошти)" йдеться про грошову одиницю України – гривню і про іноземну валюту.

З'ясування поняття майна та майнових прав і обов'язків юридичних осіб (суб'єктів господарювання) має велике значення для визначення об'єктів універсального правонаступництва при реорганізації юридичних осіб.

Як випливає із змісту ч. 1 ст. 104 ЦК України, універсальне правонаступництво полягає у переданні юридичною особою "всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам". Інакше визначається об'єкт правонаступництва в ст. 59 ГК України, виходячи із змісту якої, у разі реорганізації суб'єкта господарювання до правонаступника переходять майнові права та обов'язки. Здавалося б, що за такої редакції юридична і фактична доля майна суб'єкта господарювання, який реорганізується, в

ГК України залишається невизначеною. Проте це не так, про що йтиметься нижче.

Дещо ширше визначає об'єкти правонаступництва Закон України "Про банки і банківську діяльність", який встановлює, що наслідком реорганізації банку є передача, прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам. Оскільки згідно з ч. 2 та ч. 5 ст. 139 ГК України кошти також є майном, виділення їх у складі майна банку, як це зроблено у ст. 2 Закону, вважаємо зайвим.

У зв'язку з цим слід також зазначити, що термін "майно" є узагальнюючим як стосовно визначення поняття об'єктів цивільних прав, так і стосовно майна суб'єктів господарювання, оскільки згідно з ч. 1 ст. 190 ЦК України майном, як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки.

Таким чином, називаючи у ст. 190 у складі майна майнові права і обов'язки, ЦК України в ч. 1 ст. 104 визначає об'єктами правонаступництва майно і права та обов'язки. Очевидно, що останні не є правами та обов'язками майнового характеру, інакше виділяти їх у самостійні об'єкти правонаступництва не було б жодного сенсу.

З урахуванням цього можна говорити про певну неузгодженість між ч. 1 ст. 177 ЦК України, яка розглядає як самостійні об'єкти цивільних прав майно і майнові права (не називаючи при цьому майнових обов'язків), і ст. 190 ЦК України, в якій під майном розуміються також майнові права та обов'язки. Очевидно, що цю неузгодженість доцільно усунути шляхом внесення відповідних змін до ст. 177 ЦК України.

Повертаючись до визначення об'єктів правонаступництва, встановлених ст. 59 ГК України, зазначимо, що вони, на нашу думку, потребують уточнення, шляхом приведення у відповідність до положень ст. 104 ЦК України, оскільки згідно з існуючою редакцією ст. 59 ГК України інші (немайнові) права та обов'язки до правонаступника не переходять, що, насправді, не відповідає дійсності.

Слід також звернути увагу на дві обставини, що стосуються визначення об'єкта правонаступництва у ч. 1 ст. 104 ЦК України, яким, зокрема, є *все своє майно* [курсив наш. – В.Г.] юридичної особи.

По-перше, не завжди при правонаступництві передається *все майно*. Так, при виділі певна частина майна передається юридичній особі, яка виділяється, а інша частина залишається у юридичної особи, з якої відбувся виділ. Проте, оскільки ст. 104 ЦК України присвячена припиненню юридичної особи, у ній відсутній такий спосіб реорганізації як виділ, характерний для створення юридичної особи. Саме цим обумовлена нинішня редакція ч. 1 цієї статті.

По-друге, застосування при визначенні майна терміну "*своє*" означає, що це майно належить юридичній особі на праві власності. Проте, згідно з ГК України та іншими законами, майно може бути закріплене за суб'єктами господарювання та іншими юридичними особами також на праві господарського відання (державні і комунальні комерційні підприємства) або на праві оперативного управління (казенні підприємства, установи, що фінансуються з бюджету).

На нашу думку, ця обставина має бути врахована при внесенні відповідних змін до ч. 1 ст. 104 ЦК України.

Насамкінець зазначимо, що ст. 59 ГК України регулює відносини, пов'язані з припиненням суб'єкта господарювання, і не регулює відносин, що складаються при припиненні інших учасників господарських відносин-юридичних осіб (зокрема, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, наділених господарською компетенцією).

Нормами ЦК України відносини щодо припинення юридичних осіб публічного права також не врегульовані, на що звертається увага в наукових публікаціях, хоч з висловленим висновком щодо пріоритету спеціальних норм Порядку здійснення заходів, пов'язаних з утворенням, реорганізацією або ліквідацією міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2011 р. №1074 [4] перед загальними нормами ЦК України, якщо вони конкретизують зміст норм спеціального закону або оскільки вони ґрунтуються на відсильній нормі спеціального закону [5, с. 72], погодитися важко. На нашу думку, порівняння у цьому випадку норм різних за юридичною силою нормативно-правових актів (закону і постанови Кабінету Міністрів) з позицій пріоритету одних над іншими видається не коректним, оскільки положення закону завжди мають перевагу над положеннями підзаконного нормативно-правового акта. Конкретизація і деталізація положень закону в підзаконному нормативно-правовому акті зовсім не означає пріоритету норм останнього.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне включити до ЦК України та ГК України норму, яка б відсилала до актів законодавства, що встановлюють порядок правонаступництва при реорганізації юридичних осіб публічного пра-

ва (органів державної влади та органів місцевого самоврядування – учасників господарських відносин).

Проведене тут дослідження поняття і змісту майна і майнових прав та обов'язків як об'єктів універсального правонаступництва при реорганізації юридичних осіб дає підстави для висновку про певну недосконалість норм цивільного законодавства, а також про наявність низки суперечностей і неузгодженостей між ЦК України і іншими законами, усунення яких сприятиме більш чіткому окресленню кола об'єктів універсального правонаступництва при реорганізації юридичних осіб, і, таким чином, забезпеченню належної реалізації майнових прав та інтересів їх правонаступниками.

Список використаних джерел

1. Офіційний вісник України. – 2006. – № 102. – Ст. 6.
2. Щербина В. Поняття та зміст правового режиму майна суб'єктів господарювання / В. Щербина // Юридична Україна. – 2007. – № 1, С. 71-78.
3. Закон України від 18 жовтня 2006 р. "Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції" // Офіційний вісник України. – 2006. – № 44. – Ст. 2938.
4. Порядок здійснення заходів, пов'язаних з утворенням, реорганізацією або ліквідацією міністерств, інших центральних органів виконавчої влади. Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2011 р. №1074 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 82. – Ст. 3005.
5. Повар П.О. Нормативно-правове регулювання утворення, реорганізації та ліквідації центральних органів виконавчої влади: загальна характеристика (теоретичні аспекти) / П.О. Повар // Вісник господарського судочинства. – 2012. – № 4. – С. 65-73.

Надійшла до редколегії 04.03.13

В. Гаврилюк, соискатель
КНУ імені Тараса Шевченка, Киев

ИМУЩЕСТВО И ИМУЩЕСТВЕННЫЕ ПРАВА И ОБЯЗАННОСТИ КАК ОБЪЕКТЫ УНИВЕРСАЛЬНОГО ПРАВОПРЕЕМСТВА ПРИ РЕОРГАНИЗАЦИИ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ

В статье исследуется вопрос о понятии и содержании имущества и имущественных прав и обязанностей как объектов универсального правопреемства. Акцентировано внимание на проблеме унификации правовых норм, определяющих понятие имущества, и в связи с этим обоснованы предложения о внесении изменений в действующее законодательство.

Ключевые слова: имущество, имущественные права, прекращение юридического лица, универсальное правопреемство.

В. Hawryluk, researcher degree
Kyiv National Taras Shevchenko Kyiv

PROPERTY AND PROPERTY RIGHTS AND OBLIGATIONS AS TARGETS FOR UNIVERSAL SUCCESSION REORGANIZATION OF LEGAL ENTITIES

The article explores the concept and content of property and property rights and obligations as objects of universal succession. Special attention is paid to the problem of unification of the law defining the concept of property, and in this connection justified proposals for amendments to existing legislation.

Key words: property, property rights, the termination of a legal entity, universal succession.

УДК 347.1

Н. Тюттій, здобувач
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО І ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ В УКРАЇНІ

Публікація присвячена історії розвитку особистих немайнових прав фізичних осіб у сфері охорони здоров'я з точкою зору правового і цивільно-правового регулювання.

Ключові слова: особисті немайнові права у сфері охорони здоров'я; права людини; генеза цивільно-правового регулювання.

Актуальність теми дослідження. Сьогодні особисті немайнові права фізичних осіб у сфері охорони здоров'я віднесені доктриною до категорії основних і невідчужуваних прав. Проте так було не завжди, ідеї про права у сфері охорони здоров'я і, зокрема, закріплення таких прав на законодавчому рівні відбулося не одразу, вони поступово проникали у людську свідомість. Спочатку йшла мова лише про їх згадку в окремих нормативно-правових актах про отримання медичної допомоги, про оплату праці лікарів, організацію медичної справи та інше.

Самий термін "права людини", "особисті немайнові права", "особисті права" законодавчо не застосовувалися в дореволюційні часи, а саме – до 1917 року. Отже, до формування і закріплення особистих немайнових прав у сфері охорони здоров'я у законодавстві пройшло чимало часу.

Стан дослідження. Окремі аспекти щодо розвитку особистих немайнових прав фізичних осіб у сфері охорони здоров'я розглядалися у юридичній літературі такими авторами, як С. Булеца, О. Кохановська, Л. Краса-

